

POLITINĖS PARTIJOS LIETUVOJE 1918–1940 M. DOKUMENTŲ RINKINYS

DR. VILMA AKMENYTĖ-RUZGIENĖ

*Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija,
Parlamentarizmo istorinės atminties skyrius*

Simboliška ir prasminga, kad dokumentų rinkinys „Politinės partijos Lietuvoje 1918–1940 m.“ pasirodė 2020-aisiais, kai buvo minimos dvi Lietuvos Respublikai ir Lietuvos parlamentarizmui svarbios sukaktys. 2020-uosius Lietuvos Respublikos Seimas buvo paskelbęs Lietuvos Steigiamojo Seimo šimtmečio metais. Pernai sukako 100 metų, kai pirmuosiuose demokratiniuose ir visuotiniuose Lietuvos parlamento rinkimuose buvo išrinktas Steigiamasis Seimas. Jis, remdamasis visų piliečių valia ir vykdydamas 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Akto priesaką, visų Lietuvos piliečių vardu dar kartą proklamavo Lietuvos nepriklausomybę ir Lietuvos valstybę paskelbė demokratine respublika. 2020-aisiais sukako 30 metų, kai laisvuose ir demokratiniuose rinkimuose, tačiau dar okupacijos sąlygomis išrinkta Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba-Atkuriamasis Seimas, vykdydamas tautos valią, 1990 m. kovo 11-ąją atkūrė Lietuvos Respublikos nepriklausomybę. Dar viena svarbi proga – 2020 m. rudenį Lietuvoje vyko devintieji (nuo 1990 m.) Lietuvos Respublikos Seimo rinkimai. Visų šių procesų svarbios dalyvės buvo politinės partijos.

Dokumentų rinkinį parengė ir autorinius įvadinius tekstus parašė didelį įdirbį turintys istorikai dr. Mindaugas Tamošaitis, dr. Artūras Svareuskas ir dr. Algis Bitautas, kurių publikacijų sąrašė – ne vienas solidus 1918–1940 m. Lietuvos politinei istorijai dedikuotas darbas. Rengėjai turi pedagoginio darbo patirties Lietuvos mokyklose, tai

neabejotinai pasitarnavo rengiant šią solidžią publikaciją. Dokumentų rinkinio leidybą koordinavo Parlamentarizmo istorijos tyrimų centras.

Dokumentų rinkinį sudaro keturios stambios dalys: „Parlamentinės politinės partijos: steigimasis, organizacinė struktūra ir veikla“, „Partijų bendradarbiavimas, konkurencija ir požiūris į valstybės valdymą po 1926 m.“, „Tautinių mažumų politinės organizacijos ir jų politinės nuostatos Lietuvos parlamente“, „Kitos parlamentinėje veikloje dalyvavusios partijos ir judėjimai“. Kiekvienos dalies ir skyriaus pradžioje publikuojami leidinio rengėjų įvada. Patys dokumentai skelbiami chronologine tvarka. Leidinį papildo asmenvardžių rodyklė.

Knygos sudarytojai pratarmėje pabrėžia, kad šio rinkinio tikslas yra „prieškariu veikusių „didžiųjų partijų“ ir politinių organizacijų dokumentų publikacija“, ir paaiškina, kas telpa į šią sąvoką: „Sąvoka „didžiosios partijos“ sąlyginė, ji remiasi prielaida, kad reikšmingiausią vaidmenį 1918–1940 m. valstybėje atliko socialdemokratai, liaudininkai, krikščionys demokratai, tautininkai“ (p. 18). Susisiaurinimas – neišvengiamas, nes vien 1926-aisiais – Trečiojo Seimo rinkimuose dėl Seimo nario vietos varžėsi net į 55 rinkiminius sąrašus įtraukti kandidatai. Todėl autorių susitelkimas į parlamentines partijas suprantamas. Be minėtų partijų į rinkinį pateko Lietuvos tautinių mažumų – žydų, lenkų, vokiečių, baltgudžių – politinių organizacijų dokumentai, taip pat „Santaros“ (nuo 1926 m. Lietuvos ūkininkų partijos) ir Lietuvos komunistų partijos veiklą atspindintys dokumentai. Deja, į rinkinį nepateko ano meto Lietuvos Respublikos Seime atstovautos rusų tautinės mažumos politinės organizacijos dokumentų.

Leidinyje publikuojami dokumentai saugomi Lietuvos centriniam valstybės archyve, Lietuvos ypatingajame archyve, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, tačiau nemaža dalis dokumentų perpublikuota iš to meto spaudinių ir periodinių leidinių. Tai akcentuoja ir leidinio rengėjai: „<...> dokumentų

Politinės partijos Lietuvoje

1918–1940

Dokumentų rinkinys

Politinės partijos Lietuvoje 1918–1940 m. Dokumentų rinkinys. Parengė Mindaugas Tamošaitis, Artūras Svarauskas, Algis Bitautas. Vilnius: Parlamentarizmo istorijos tyrimų centras, 2020, 730 p.

pagrindą sudaro partinėje spaudoje skelbti redakciniai straipsniai ar partijos vadovybės pareiškimai bei kitokio pobūdžio partinė literatūra“ (p. 25). Turint omenyje, kaip plačiai išsklaidyti organizaciniai dokumentai, bandymas bent pagrindinius surinkti į vieną vietą yra šio leidinio privalumas.

Neabejotina šio dokumentų rinkinio vertė – įvadiniai autoriniai straipsniai, jie padeda skaitytojui suprasti publikuojamų dokumentų kontekstą. Įvaduose, remiantis skelbiamais dokumentais, aptariama konkrečios politinės organizacijos veiklos raida, siekiai, pagrindinės nuostatos ir svarbiausios asmenybės. Vien perskaičius įvadinis tekstus galima susidaryti įspūdį apie daugiabriaunę ano meto politinę kultūrą. Skaitytojas kviečiamas permąstyti Lietuvos partinių organizacijų istoriją, atkreipiamas dėmesys į 1926 m. valstybės perversmo įtaką Lietuvos politinei kultūrai. Autoriai įrodo, kad politinės organizacijos Lietuvoje ėmė silpti po 1927 m., kai buvo paleistas Trečiasis Lietuvos Respublikos Seimas, ir jau buvo nusilpusios iki 1936-ųjų, kai politinių partijų veikla buvo sustabdyta teisės aktu, palikus legaliai veikti tik Lietuvos tautininkų sąjungą. Įdomi autorių pastanga išryškinti „kartų kaitos“ įtaką politinės organizacijos raidai – į nepriklausomybę atvedusių Lietuvos politinių organizacijų lyderiai Lietuvos okupacijos išvakarėse ėmė užleisti pozicijas jauniems kolegoms. Kaip žinome, neretai kartų kaita lemia politinių organizacijų krizes. Leidinio rengėjai apžvelgė po 1927 m. Seimo paleidimo opozicijoje likusių politinių partijų bendradarbiavimo aspektus bei Lietuvos tautininkų sąjungą ištikusius iššūkius. Apskritai šis leidinys leidžia pažvelgti į ypač audringą 1920–1940 metų Lietuvos parlamento ir atstovaujamosios demokratijos istoriją.

Vienas iš šio dokumentų rinkinio trūkumų, jei taip galima sakyti, pernelyg plati ir pernelyg turtinga dokumentų tema, todėl sudarant ir labai solidžios apimties rinkinį (o šį sudaro net 730 puslapių), kurių dokumentų tenka atsisakyti. Todėl skaitytojas turėtų įvertinti apžvalginį šio leidinio pobūdį ir prisiminti, kaip atkreipė dėmesį ir

leidinio rengėjai, kad dokumentai buvo atrinkti neišvengiamai subjektyviai. O pats rinkinys kartais atrodo fragmentiškas. Todėl, norint gilintis į konkrečios politinės organizacijos istoriją, būtina nepamiršti archyvų ir bibliotekų skaityklų. Budrūs turėtų išlikti ir besidomintieji parlamento rinkimų istorija bei ieškantieji kandidatų į parlamentą rinkiminių sąrašų, kažkodėl sudarytojai atrinko skirtingų rinkimų kandidatų sąrašus, pavyzdžiui, Lietuvos socialdemokratų partijos ir Lietuvos krikščionių demokratų partijos pateikiami tik Pirmojo Seimo rinkiminiai kandidatų sąrašai, Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos – tik Antrojo Seimo, Tautos pažangos partijos – Steigiamojo Seimo ir Pirmojo Seimo kandidatų sąrašai. Galbūt tų pačių rinkimų kandidatų sąrašų pateikimas būtų leidęs įvertinti, kokia buvo tarpusavio konkurencija, ne vien tarp partijos narių, bet ir tarp skirtingų politinių organizacijų, kurioms asmenybėms teiktas didesnis prioritetas, kurios galbūt užmirštos šiandienos Lietuvoje, bet buvo ypač ryškios 1918–1940 metų nepriklausomoje Lietuvoje. Remiantis šiam rinkinyje publikuojamais kandidatų sąrašais, reikėtų nepamiršti patikrinti kandidatų sąrašų, publikuotų ano meto periodiniuose leidiniuose.

Vis dėlto šis dokumentų rinkinys dėl nemažo publikuojamų šaltinių masyvo ir plataus jo atspindimų temų spektro (nuo politinės, socialinės, institucijų, ūkio, netgi lyčių istorijos) turėtų tapti parankine knyga istorijos, politologijos studentams, taip pat galėtų būti ypač naudinga istorijos mokytojams – jiems itin trūksta edukacinių leidinių. Šis rinkinys neabejotinai būtų naudingas rengiant medžiagą istorijos pamokoms, kurias būtų galima pagyvinti ano meto politinio gyvenimo detalėmis, susiejant skirtingus kontekstus ir pasakojimus (pavyzdžiui, galima sužinoti, ką tautininkų partijos vadovai manė apie bendraamžį elektros lemputės išradėją Tomą Edisoną (p. 498), ši knyga galėtų būti naudinga istorijos pamokose, rengiant šaltinių analizės priemones. Dokumentų rinkinys galėtų sudominti ir šiandienos politinių partijų narius ne tik kaip politinės organizacijos

istorijos šaltinis, bet ir kaip būdas perprasti politinių oponentų ideologijos raidą. Šis rinkinys galėtų būti naudingas šeimos istorijos entuziastams – ieškantiems savo protėvių pėdsakų valstybės gyvenime ir atrandantiems giminės istorijas mikropasakojimuose. Žinoma, tai vertinga knyga visiems besidomintiems Lietuvos politine istorija ir Lietuvos parlamento raida.

Šis dokumentų rinkinys nėra ir negali būti baigtinis vien dėl to, kad 1918–1940 m. Lietuvos politinių organizacijų istorija yra pernelyg turtinga ir gausi. Todėl ši knyga yra puikus įvadas į labiau specializuotus, konkretesnius šaltinių rinkinius, galbūt net šaltinių publikacijų seriją. Šiais informacinių technologijų laikais tokie šaltinių rinkiniai galėtų tapti ne tik popierine knyga, bet ir elektroniniu ištekliumi, jei ne specializuota duomenų baze, dedikuota 1918–1940 m. politinių partijų istorijai, tai nors elektronine knyga.